

NOVES APORTACIONS A LA DISTRIBUCIÓ D'AMFIBIS I RÈPTILS A LA RIBERA D'EBRE

VICENT CASADÓ BURILLO

Secció d'Història Natural del CERE. Doctor en Química i professor de la UB

MONTSERRAT ANGUERA TERRE

Secció d'Història Natural del CERE. Professora d'institut (l'Hospitalet de l'Infant)

En un treball anterior (Casadó i Anguera, 1999a) vàrem presentar diferents observacions herpetològiques per territoris de la comarca de la Ribera d'Ebre i àrees veïnes corresponents al període 1995-1999, que incloïen 12 noves localitzacions en quadrícules UTM que no havien estat citades abans a la recopilació de dades herpetològiques més actual publicada a Catalunya (Llorente et al., 1995) i que corresponien a 8 espècies de la herpetofauna comarcal (dragó comú, dragó rosat, gripau d'esperons, llangardaix, sargantaner petit, serp de ferradura, serp blanca i serp llisa meridional). Posteriorment, a les "Notes faunístiques de la Ribera d'Ebre II" (Anguera i Casadó, 2000) vam publicar diverses observacions corresponents als anys 1999 i 2000, que incloïen 11 noves localitzacions en quadrícules UTM corresponents a 5 espècies d'amfibis i rèptils (gripau comú, sargantana cua-roja, serp de ferradura, serp verda i serp blanca). En aquest treball presentem noves observacions de l'herpetofauna comarcal corresponents al període 2000-2001, entre les que destaca la troballa de noves poblacions de sargantana cua-roja, espècie protegida a tot el territori espanyol i en perill d'extinció a Catalunya; en conjunt presentem ara 7 noves localitzacions en quadrícules UTM (vegeu la fig. 1 de les "Notes florístiques III", en aquest número) corresponents a 4 espècies d'amfibis i rèptils (sargantana cua-roja, serp de ferradura, serp verda i serp llisa meridional); totes les quadrícules de la comarca pertanyen al fus i zona 31T.

- Sargantana cua-roja (*Acanthodactylus erythrurus*): en un treball anterior (Anguera i Casadó, 2000) vàrem presentar la localització d'un exemplar jove d'uns 5,5 cm de longitud cap-cos a l'abril de 2000 a la serra de Berrús (Ribera d'Ebre), 300 m d'altitud, quadrícula BF86, en una zona de vegetació baixa que havia patit el gran incendi forestal de l'any 1994. La sargantana estava predant sobre formigues, com és típic en aquesta espècie

(Carretero, 1999). Un any després hem confirmat la presència de l'espècie en aquella localització al detectar tres exemplars diferents, un d'ells jove en fase de muda i els altres dos subadults, l'abril de 2001 al mig dia (14 h), en un moment d'important insolació; dos dels exemplars es van trobar a la vora d'un camí, en una zona envoltada de garrigues que havien patit el gran incendi forestal de l'any 1994 i el tercer en un marge de pedres envoltat de conreus d'ametllers. Aquestes observacions semblen confirmar l'existència d'una població estable de sargantana cua-roja a la zona estudiada i, en general, al territori de la BF86. L'observació en aquesta quadrícula de Riba-roja d'Ebre va suposar una novetat en la distribució de l'espècie (Anguera i Casadó, 2000) i l'hem reafirmat ara amb la localització de més exemplars de sargantana cua-roja a la mateixa zona, que no s'havia donat a l'*Atlas dels amfibis i rèptils* (Llorente et al., 1995) ni en una revisió posterior sobre l'espècie (Carretero, 1999); a les proximitats només s'havia localitzat a Flix, a la quadrícula BF96, única localització a la Ribera d'Ebre fins aleshores (Mertens, 1925; Llorente et al., 1995; Anguera et al., 1996; Abella i Aymí, 1997; Casadó i Anguera, 1999; Carretero, 1999).

Un fet més remarcable encara ha estat la localització d'una nova població de sargantana cua-roja a la quadrícula BF87 cap a la Serra d'Almatret, 250 m snm, també al terme de Riba-roja d'Ebre (fig. 1), però allunyada de la població de Berrús abans esmentada i separada pel riu Ebre. Aquesta nova

Fig. 1. Exemplar de sargantana cua-roja (*Acanthodactylus erythrurus*) observat a Riba-roja d'Ebre l'abril de 2001, cap a la serra d'Almatret, en una nova localització per a l'espècie corresponent a la quadrícula BF87

localització coincideix amb la de la reserva natural de fauna salvatge de Sebes (Flix, BF96) en trobar-se al marge esquerre de l'Ebre i difereixen ambdues de la de Berrús (BF86), que es troba al marge dret. En concret, vàrem localitzar a l'àrea assenyalada de la BF87 tres sargantanes cua-roja a les 14 hores a principis d'abril de 2001, i una sargantana cua-roja de 7 cm cap-cos a les 13 h 30 min a mitjan abril de 2001 corrent per un camí i pel marge d'un camp de conreu de secà d'oliveres i ametllers; també vàrem detectar a les 14 h una altra sargantana cua-roja més lluny de l'anterior observació. Un altre exemplar jove, d'uns 5 cm cap-cos, es va poder veure a les 13 hores uns dies més tard. A mitjan agost de 2001 vàrem observar una sargantana cua-roja corrent per un camí i una altra a finals d'agost.

Les poblacions de sargantana cua-roja amb presència actual contrastada (Flix, platges de Torredembarra, delta de l'Ebre i SW de les comarques lleidatanes) es distribueixen especialment sobre sòls sorrencs, entre el nivell del mar i 400 m d'altitud, per sota dels 600 l/m² de pluviositat anual i per sobre dels 13 °C de temperatura mitjana anual (Llorente et al., 1995). La nostra primera observació a la serra de Berrús (BF86) correspon a un substrat no sorrenc però sí amb baixa cobertura vegetal i erosionat per l'incendi forestal abans esmentat que va provocar la formació d'àmplies zones obertes per on es pot desplaçar l'espècie a gran velocitat seguint les seves preses. La nova població observada a la quadrícula BF87, cap a la serra d'Almatret, correspon també a un substrat no sorrenc però amb baixa cobertura vegetal, per la presència de camps de conreu de secà amb marges d'herbassars secs i petits arbustos i mates, a l'igual que succeeix a les brolles esclarissades que envolten aquests camps; aquest paisatge ve donat perquè l'extrem nord-occidental de la Ribera d'Ebre és una de les zones més àrides de Catalunya, com mostra la baixa pluviositat anual d'uns 320 l/m² i una temperatura mitjana anual de 14 °C, però amb valors de mitjanes de les màximes estivals (31-32 °C) especialment elevats i amb la pluviositat estival (60-80 l/m²) més baixa de Catalunya (López-Bonillo, 1988; Anguera i Casadó, 1993; Casadó i Anguera, 1999b).

La sargantana cua-roja és una espècie iberomagribina que es troba a Marroc, Nord d'Algèria i península Ibèrica (Barbadillo et al., 1999); dins d'aquesta es distribueix pel centre i sud, de forma que les poblacions del sud de Catalunya constitueixen el seu límit septentrional de distribució; aquest fet es tradueix generalment en la presència de poblacions petites i fragmentades. La problemàtica d'aquesta sargantana a Catalunya deriva d'aquest patró de distribució i dels seus requeriments ecològics que la porten a quedar acantonada als llocs prou termòfils de Catalunya, com són la depressió de l'Ebre i zones costaneres. Les quadrícules de Catalunya de distribució coneguda, dubtosa i extingida (Carretero, 1999) i les nostres pròpies observacions apareixen a la fig. 2. La citació que vàrem presentar de la quadrícula BF86 (Anguera i Casadó, 2000), ara novament confirmada, així com la nova localització a la quadrícula BF87 vénen a ampliar l'àrea de distribució de la sargantana cua-roja a les comarques interiors de Catalunya,

a diferència d'allò què succeeix a les zones costaneres. Les noves localitzacions al nord de la Ribera d'Ebre indiquen una distribució a les comarques de l'interior més important de la suposada fins ara (Carretero, 1999) i ens fa suposar que aquestes poblacions podrien tenir un futur més esperançador que les poblacions litorals.

- Serp de ferradura (*Coluber hippocrepis*): vàrem trobar un exemplar d'uns 80 cm atropellat sobre l'asfalt del camí de Riba-roja d'Ebre a Almatret, a uns 40 m snm, el setembre de 2001, en una àrea envoltada de graves i camps de conreu de la quadrícula BF87, prop de la quadrícula BF86. Aquesta citació suposa una novetat en la distribució a la Ribera d'Ebre d'aquesta escassa

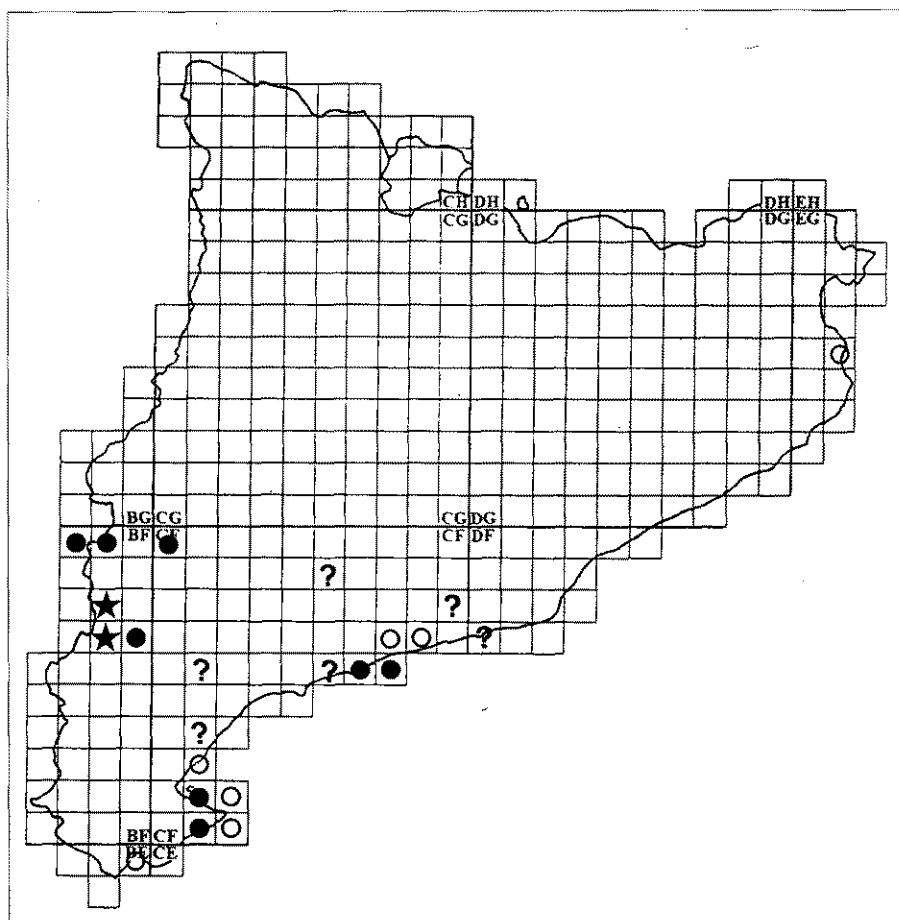

Fig. 2. Distribució de la sargantana cua-roja (*Acanthodactylus erythrurus*) a Catalunya; es representen les quadrícules de distribució comprovada ●, dubtosa ? i extingida ○ (segons Carretero, 1999), així com les noves quadrícules donades per nosaltres ★

serp, que ja s'havia trobat anteriorment a Flix (BF96) per F. Haas el 1915 (Mertens, 1925) i donada a l'*Atlas dels amfibis i rèptils* (Llorente et al., 1995) a quatre quadrícules de la comarca: BF96, BF97, CF15, CF17. Recentment vam aportar dades per a dos noves quadrícules de la Ribera d'Ebre, la BF86 i CF07, a més de la quadrícula BF08 de la Granadella i de confirmar la presència actual a la BF96 (Casadó i Anguera, 1999a), així com per a la quadrícula CF05, també de la comarca (Anguera i Casadó, 2000). Ara aportem dades per a una nova quadrícula, la BF87, que en conjunt amplia notablement la distribució de l'espècie en una comarca com la nostra que sembla òptima dins de Catalunya per a aquesta espècie. La serp de ferradura, a l'igual que la sargantana cua-roja, presenta una distribució iberomagribí i apareix a Marroc, Nord d'Algèria, Tunísia i la península Ibèrica, on es distribueix per la meitat sud i costa mediterrània (Barbadillo et al., 1999); és una espècie molt termòfila i rupícola i habita biòtops amb substrat rocallós i molt assolellats (Pleguezuelos i Feriche, 1997); a Catalunya es troba el límit nord de la distribució de l'espècie pel qual és normal que el seu patró de distribució mostri poblacions petites i fragmentades i l'estatus general d'aquesta serp a Catalunya es consideri escàs (Llorente et al., 1995). La serp de ferradura es troba protegida no sols a Catalunya sinó també a tota la Unió Europea, segons la Directiva Hàbitats (Directiva CEE 92/43, presència a l'annex IV).

- Serp verda (*Malpolon monspessulanus*): vàrem trobar un exemplar d'uns 80 cm de longitud total, creuant a mig dia el camí de Riba-roja d'Ebre a Almatret, prop de l'Ebre, a 40 m snm, l'abril de 2001, en una zona envoltada de camps de conreu de la quadrícula BF87, relativament a prop de la quadrícula BF86; un altre exemplar amb coloració juvenil, d'uns 35 cm de longitud, el vam trobar nosaltres atropellat en una carretera prop de Capçanes, a 200 m snm, l'abril de 2001, en una zona envoltada per camps de conreu corresponents a la quadrícula CF15; un tercer exemplar adult d'uns 115 cm l'observàrem atropellat recentment a la carretera de Flix a Bovera, prop d'una granja, a 120 m snm, l'abril de 2001, en una zona envoltada de màquies i camps de conreu de la quadrícula BF97; un quart exemplar el trobàrem el maig de 2001 acabat d'atropellar a la carretera de Seròs a la Granja d'Escarp, d'uns 110 cm de longitud, en una àrea envoltada de camps de conreu de la quadrícula BF89, a 80 m d'altitud. Cap de les quatre localitzacions que hem esmentat, dos de la Ribera d'Ebre i dos més de comarques veïnes (Priorat i Segrià), apareix a l'*Atlas dels amfibis i rèptils de Catalunya* (Llorente et al., 1995) i s'afegeixen a la novetat de la quadrícula CF04 que havíem presentat anteriorment (Anguera i Casadó, 2000). Ja que a Catalunya la serp verda, la més gran de les presents en aquest territori, és considerablement abundant, les diverses novetats aportades per nosaltres són una conseqüència de la poca prospecció herpetològica a què han estat sotmeses les comarques meridionals. A aquestes observacions cal afegir la que nosaltres hem fet a la quadrícula BF96, de distribució ja coneguda, on vam detec-

tar un exemplar adult atropellat a la carretera de Flix a Ascó l'octubre de 2001, que confirmava la presència actual de l'espècie en aquesta quadrícula. La majoria d'aquestes observacions corresponen a individus atropellats en carreteres, fet que s'explica per ser una serp molt termòfila (temperatura corporal de 28 a 32 °C) que sovint busca espais oberts i calents com les carreteres, que a la vegada ocasiona que sigui la serp més afectada pels atropellaments (PMVC-CODA, 1993; Blázquez, 1997).

- Serp llisa meridional (*Coronella girondica*): vam trobar de nit, acabat d'atropellar, un exemplar adult d'uns 65 cm de longitud en un camí entre Ribarroja d'Ebre i la Fatarella, prop del barranc de Sant Francesc (BF86), a uns 250 m snm, en una zona envoltada de màquies i pinedes (maig de 2001); l'exemplar presentava la típica coloració amb bandes fosques disposades obliquament al dors. Aquesta localització no s'havia donat a l'*Atlas dels amfibis i rèptils* (Llorente et al., 1995) on les citacions de l'espècie a la comarca només es refereixen a les quadrícules BF93 i BF96, tot i que algunes de les referències publicades corresponen a citacions de 1925, per tant molt antigues (Vives-Balmaña, 1990). Recentment aportarem dades sobre l'observació nocturna de l'espècie en una nova quadrícula, la BF87, en un camí envoltat de graves i conreus de secà i regadiu de Ribarroja d'Ebre (Casadó i Anguera, 1999a). La serp llisa meridional és una espècie termoxeròfila que viu, per tant, en ambients càlids i secs mediterranis amb màquies, pinedes, alzinars... especialment en àrees rocalloses, encara que també habita en zones de conreus de secà d'ametllers i oliveres (Barbadillo et al., 1999). Les nostres dues observacions es corresponen amb aquests ambients, si bé l'aportada ara és d'un hàbitat més marcadament forestal, però també termòfil. Com que es tracta d'una espècie poc àgil i poc ràpida i no trepadora, els seus hàbitats són molt discrets i la seva activitat majoritàriament crepuscular i nocturna al llarg de tot l'any, mentre que passa el dia sota pedres exposades al sol (Barbadillo et al., 1999). Aquest comportament explica les nostres observacions de serp llisa meridional a la comarca: escasses i nocturnes. Aquests factors fan suposar també que, tot i ser una espècie poc citada a les comarques interiors, més seques, de Catalunya (Llorente et al., 1995) i a la Ribera d'Ebre, amb dos quadrícules citades a l'*Atlas dels amfibis i rèptils* (Llorente et al., 1995) i dos noves aportades per nosaltres, estigui realment més àmpliament distribuïda, de forma que els seus hàbits discrets fan que sigui una serp de difícil localització i avaluació poblacional.

Els principals factors que afecten les poblacions de l'herpetofauna a Catalunya i, fins i tot, posen en perill d'extinció algunes espècies, són la contaminació d'aigües, la desaparició de basses i punts d'aigua, la degradació de la franja costanera per la urbanització i el turisme, l'expansió de les vies de comunicació (atropellaments i efecte barrera que provoca la fragmentació de poblacions), la introducció d'espècies al·lòctones, els incendis forestals i la tradicional persecució humana directa (Lizana i Barbadillo, 1997). D'aquí es

dedueix la fragilitat de moltes poblacions d'amfibis i rèptils que fa necessari un seguiment permanent de les dades de distribució; així al propi *Atlas dels amfibis i rèptils de Catalunya i Andorra* se suggereix la revisió del mateix cada cinc anys (Llorente et al., 1995). Per aquest motiu presentem aquí altres observacions herpetològiques d'interès, tot i que no suposin una novetat per a la distribució d'una determinada espècie:

- Gripau comú (*Bufo bufo*), citat en poques quadrícules de la Ribera d'Ebre (Llorente et al., 1995) i aportades per nosaltres noves localitzacions a la BF85, BF86, CF04, CF05 i CF14 (Anguera i Casadó, 2000); ara tornem a confirmar les nostres citacions a la BF86 i CF05 amb les observacions, el maig i juny de 2001, de grans exemplars vius (11-12 cm) creuant de nit la carretera de Ribarroja d'Ebre cap a Berrús i de Vinebre a Garcia, respectivament.
- Tòtil (*Alytes obstetricans*), citat a una bona part de les quadrícules de la Ribera d'Ebre (Llorente et al., 1995); ara confirmem la seva presència actual a la BF86 amb les observacions nocturnes de diversos exemplars entre Ribarroja d'Ebre i la Fatarella, el maig-juny de 2001.
- Granota verda (*Rana perezi*), citada a quasi totes les quadrícules de la comarca (Llorente et al., 1995) i confirmada per nosaltres a la BF86 i BF96 (Casadó i Anguera, 1999a; Anguera i Casadó, 2000); al barranc de l'Ull de l'Àsmà, a Darmós (CF05), vàrem comptabilitzar diversos exemplars l'octubre de 2001.
- Serp blanca (*Elaphe scalaris*): citada en diverses quadrícules de la comarca (Llorente et al., 1995), confirmada per nosaltres a la BF96 i CF07 i aportades noves quadrícules per a l'espècie BF87, BF98, CF04, CF06 i CF14 (Casadó i Anguera, 1999a; Anguera i Casadó, 2000); ara confirmem l'observació recent a la quadrícula CF05 amb l'observació d'un exemplar de 75 cm atropellat a la carretera prop de Darmós l'octubre de 2001 i tornem a reafirmar la presència a la quadrícula CF14, amb un exemplar de 90 cm atropellat a la carretera entre Tivissa i el coll de Fatxes el maig de 2001.
- Serp d'aigua (*Natrix maura*): citada a quasi totes les quadrícules de la comarca (Llorente et al., 1995) i confirmada per nosaltres a la BF86, BF87 i BF96 (Casadó i Anguera, 1999a; Anguera i Casadó, 2000); recentment hem observat a la CF07 (Vinebre cap a la Palma d'Ebre) un exemplar nedant al barranc de Gorraptes, a 150 m snm, l'abril de 2001.

BIBLIOGRAFIA

ABELLA, J.C. i AYMÍ, R. (1997) "Catàleg de vertebrats de la reserva natural de fauna salvatge de Sebes i meandre de Flix". Centre d'Estudis Ribera d'Ebre. *Miscel·lània* 11: 85-102.

ANGUERA, M. i CASADÓ, V. (1993) "La vegetació de les vores de l'Ebre entre Flix i Ribera-roja". Centre d'Estudis Ribera d'Ebre. *Miscel·lània* 9: 59-75.

ANGUERA, M. i CASADÓ, V. (2000) "Notes faunístiques de la Ribera d'Ebre II". Centre d'Estudis Ribera d'Ebre. *Miscel·lània* 14: 133-144.

ANGUERA, M., ARMORA, J.M., AYMÍ, R., CASADÓ, V. i JIMÉNEZ, P.J. (1996) *Itinerari per l'espai natural de Sebes (Flix, Ribera d'Ebre)*. Ajuntament de Flix i Centre d'Estudis Ribera d'Ebre.

BARBADILLO, L.J., LACOMBA, J.I., PÉREZ-MELLADO, V., SANCHO, V. i LÓPEZ-JURADO, L.F. (1999) *Anfibios y reptiles de la península Ibérica, Baleares y Canarias*. GeoPlaneta. Barcelona.

BLÁZQUEZ, M.C. (1997) "Malpolon monspessulanus (Hermann, 1804)", a: *Distribución y biogeografía de los anfibios y reptiles en España y Portugal. Monografías de Herpetología* 3 (J.M. Pleguezuelos Ed.). Universidad de Granada i Asociación Herpetológica Española. Granada, p. 273-275.

CARRETERO, M.A. (1999) "Lagartijas de Torredembarra: estructura de una comunidad de saurios adaptada a las dunas". *Quercus* 163: 42-47.

CASADÓ, V. i ANGUERA, M. (1999a) "Notes faunístiques de la Ribera d'Ebre". Centre d'Estudis Ribera d'Ebre. *Miscel·lània* 13: 133-140.

CASADÓ, V. i ANGUERA, M. (1999b) "Les serres del Pas de l'Ase. Una frontera fitogeogràfica". Centre d'Estudis Ribera d'Ebre. *Miscel·lània* 13: 21-48.

LIZANA, M. i BARBADILLO, L.J. (1997) "Legislación, protección y estado de conservación de los anfibios y reptiles españoles", a: *Distribución y biogeografía de los anfibios y reptiles en España y Portugal. Monografías de Herpetología* 3 (J.M. Pleguezuelos Ed.). Universidad de Granada i Asociación Herpetológica Española. Granada, p. 477-516.

LLORENTE, G., MONTORI, A., SANTOS, X. i CARRETERO, M.A. (1995) *Atlas dels amfibis i rèptils de Catalunya i Andorra*. El Brau. Barcelona.

LÓPEZ-BONILLO, D. (1988) *Los climas de Tarragona y sus repercusiones agrícolas*. Diputació de Tarragona. Tarragona.

MERTENS, R. (1925) "Amphibien und Reptilien aus dem nördlichen und östlichen Spanien, gesammelt von Dr. F. Haas". *Abhandlungen Heransgegeben von der Senckenbergischen Naturforschenden Gesellschaft* 39: 27-129.

PLEGUEZUELOS, J.M. i FERICHE, M. (1997) "Coluber hippocrepis (Linnaeus, 1758)", a: *Distribución y biogeografía de los anfibios y reptiles en España y Portugal. Monografías de Herpetología* 3 (J.M. Pleguezuelos Ed.). Universidad de Granada i Asociación Herpetológica Española. Granada, p. 255-257.

PMVC-CODA (1993) "Millones de animales mueren atropellados cada año en las carreteras españolas". *Quercus* 83: 12-19.

VIVES-BALMAÑA, M.V. (1990) *Contribució al coneixement de la fauna herpetològica de Catalunya*. IEC. Barcelona.